

ТРУДОВА ПОВИННІСТЬ ЯК СКЛАДОВА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЕННОГО СТАНУ

Коренцов Олександр, аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди

24 лютого в зв'язку з військовою агресією Російської Федерації (РФ) президентом України було введено на всій території держави воєнний стан, в період дії якого можуть обмежуватись конституційні права і свободи людини і громадянина, що призводить до зміни адміністративно-правового статусу громадян. Законом України «Про правовий режим воєнного стану», встановлено, що в період воєнного стану військовим командуванням можуть запроваджуватись певні заходи, зокрема може бути введена трудова повинність та може бути використано трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, але в законі не зазначається про відповідальність за невиконання зазначених заходів.

Питання обмеження прав людини в умовах воєнного стану досліджувалось такими науковцями як Занфірова Т.А., Білоскурська О.В., Вороніна Н.В., Кузниченко С.О., проте ці дослідження мали теоретичний характер і були спрямовані на нормативне забезпечення застосування воєнного стану. Але заходи правового режиму воєнного стану, не були предметом дослідження науковців, що обумовлено тим, що з часу проголошення незалежності і до 2022 року не виникали обставини які б могли бути підставою для запровадження воєнного стану в Україні і, відповідно, для детального вивчення науковцями наслідків введення воєнного стану в країні та застосування заходів правового режиму воєнного стану (тільки в 2018 році було введено на один місяць правовий режим воєнного стану в частині областей України). Метою цього дослідження є висновки щодо доцільності застосування трудової повинності, як заходу правового режиму воєнного стану, яке є актуальним в аспекті дотримання під час війни основоположних прав і свобод людини і громадянина.

Трудова повинність є наслідком тоталітарного радянського режиму, тому що на протязі існування СРСР, у складі якого 70 років перебувала Україна, неодноразово вводилась трудова повинність громадян в примусовому порядку, зокрема загальна трудова повинність застосовувалась в 1918-1920 роках в період громадянської війни (встановлювалась обов'язковість праці для всіх громадян) [1, с.33], з 1941 по 1945 рік під час

Другої світової війни (було введено трудову мобілізацію в промисловості, а в колгоспах - трудові (120 трудових на рік)), і за невиконання повинності була встановлена кримінальна відповідальність [2, с.174].

В Юридичній енциклопедії під редакцією Ю.С.Шемшученко [3] зазначається, що трудова повинність в СРСР визначалась, як обов'язок, який покладався на громадян щодо виконання певних видів робіт, зокрема ліквідації наслідків стихійного лиха, виконання важливих державних завдань. Але не зважаючи на те, що в УРСР було повністю скасовано трудову повинність з прийняттям Основ законодавства про працю і КЗпП УРСР ще в 1971р., в 2014 році постановою Кабінету міністрів України №475 від 23.09.2014р., в «Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах дії воєнного стану», вводиться «трудова повинність, яка визначається як короткостроковий трудовий обов'язок в період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, та не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок».

Автор вважає, що в умовах правового режиму воєнного стану можуть бути запроваджені окремі обмеження прав громадян, але вони не можуть ґрунтуватися на примусі або загрози застосування насильства над людиною, тому застосування в період дії воєнного стану трудової повинності, враховуючи її примусовий характер, є неправомірним і є порушенням Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» (1950р.), інших міжнародних актів в яких задекларовано повагу до особистих природних прав людини, зокрема права на життя, свободу і особисту недоторканість, повагу до її гідності.

В ст. 43 Конституції України сформульовано основні засади принципу свободи праці і наголошується на тому, що використання примусової праці забороняється, тому надання військовому командуванню під час дії воєнного стану права запроваджувати трудову повинність і використовувати трудові ресурси підприємств без згоди громадян, які за своєю сутністю є примусовими заходами, є досить дискусійним в аспекті їх відповідності загально визначаним правам і свободам людини.

В своїй статті щодо забезпечення свободи праці в умовах воєнного стану [4, с.78] Занфірова Т.А. зазначає, що «правові норми режиму воєнного стану мають бути піддані критичному науковому аналізу на предмет їх життєздатності та відповідності принципу свободи праці, уникаючи можливих проблем із забезпечення цієї свободи в разі запровадження воєнного стану».

Деякі науковці, зокрема Занфірова Т.А., погоджуючись з введенням трудової повинності керуються викладеним в ст. 43 Конституції (ч.3, друге речення) виключенням, згідно якого «не вважається примусовою працею військова або альтернативна служба, а також робота чи служба, яка виконується особою відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан».

Замфірова Т.А в своїй статті зазначає, що «трудова повинність за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям примусу, однак не вважається такою, лише тому, що Конституція прямо вказує на те, що ця повинність не можна вважати примусом, незважаючи на те, що в особи, яку примушують працювати, немає можливості відмовитись від такої роботи», і дає пропозиції щодо вирішення цього протиріччя шляхом визнання державою в Конституції трудової повинності в умовах воєнного стану як примусової праці, а дію принципу свободи праці в таких умовах – обмеженою, що виправдовується, на її погляд, самим фактом воєнного стану.

Але з такою пропозицією не можна погодитись, тому що пропонується тільки спосіб правового врегулювання зазначеного питання, але це не вирішує проблем громадян, які під примусом будуть вимушені виконувати визначені роботи, тобто відбувати трудову повинність, навіть якщо державою і буде визнано її як примусову працю. А це призведе до порушення їх прав на життя, безпеку і недоторканість, повагу до їх гідності, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану згідно ст.64 Конституції України.

Законодавцями в другому реченні ч.3 ст.43 Конституції встановлено, що не вважається примусовою працею військова служба, а також робота та служба під час дії воєнного і надзвичайного стану. Проте в ст.4 (Заборона рабства і примусової праці) Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод (1950р.), якою вочевидь вони керувались, тільки зазначено, що для цілей цієї статті значення терміну «примусова праця» не поширюється на певні роботи, але не встановлено, що ці види робіт не вважаються примусовою працею, і в переліку цих видів робіт відсутні роботи в умовах воєнного стану.

Але введення в ст.43 основного закону України цих виключень, не змінює самої сутності примусової праці, якою є трудова повинність, і примусова праця від цього не стане добровільною. Видатний науковець Процевський О.І. в своїй статті [5, с.111], підсумовуючи проведені ним дослідження, робить висновок: «Повинність у будь-якій формі посягає на свободу волі людини, а тому перш за все принижує її гідність.Трудова повинність за своєю сутністю є примусовою чи обов'язковою роботою, яка в принципі заборонена Конституцією України».

Статтею 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено «неприпустимість використання правового режиму воєнного стану для порушення прав і свобод громадян і введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорсткого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання». Таким чином законом встановлено неприпустимість застосування будь-якого насильства до громадян в умовах дії воєнного стану (навіть у разі відмови громадян виконувати розпорядження), що виключає застосування будь-яких заходів,

що порушують або застосування яких може порушити загальновизнані права і свободи людини.

Але якщо трудова повинність має добровільний характер і за відмову її виконувати не настає кримінальна чи адміністративна відповідальність, то навіщо взагалі запроваджувати повинності та певні обов'язки шляхом їх закріплення на законодавчому рівні, зокрема в законі «Про правовий режим воєнного стану», і розробляти десятки підзаконних нормативно-правових актів? Військове командування може звернутися до громадян за допомогою в разі необхідності будівництва оборонних об'єктів на підступах до їх міста, які відгукнуться на це звернення без наявності трудової повинності в законі.

Для того, щоб державі і громадянам разом вистояти у цей кризовий для країни час не можна застосовувати примус, як метод державного управління, треба запроваджувати заходи які гуртуються на заохоченні. Тому під час дії воєнного стану центри служби зайнятості повинні сформувавши банк суспільно-необхідних робіт для працевлаштування тих хто тимчасово втратив роботу за спеціальністю і, відповідно, залишився без засобів для існування. Для цього необхідно створити гнучку систему працевлаштування, зокрема з можливістю виконувати роботи неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та широко анонсувати цю програму у засобах масової інформації. Подібні заходи залучення населення країни до оплатного виконання суспільно-корисних робіт були задіяні урядом США в 1932 році в період Великої Депресії (економічної кризи) в США в рамках політики «Нового курсу», спрямованої на забезпечення соціальних гарантій і створення робочих місць, завдяки якій вдалося скоротити рівень безробіття, який досягнув у 1932 році рекордних 23,6 %.

Враховуючи, що Україна обрала шлях до Євросоюзу, запровадження трудової повинності, як і більшості інших заходів правового режиму воєнного стану, що обмежують права громадян, які є пережитками радянського минулого, є неприпустимим і їх примусове застосування в реалії сьогодення створить більше проблем аніж дасть якийсь результат, що підтверджується тим, що вони не застосовувались на практиці з початку збройної агресії РФ проти України.

З урахуванням викладеного автор погоджується з Жуковою Є.О., яка в своїй статті присвяченій оптимізації адміністративно-правового забезпечення публічного адміністрування [6, с. 90] зазначає, що «шляхами підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення, зокрема, є позбавлення від застарілих елементів правового регулювання, своєчасне очищення системи адміністративно-правового забезпечення від рудиментів радянської епохи».

А тому з текстів законів і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини в умовах дії воєнного стану, необхідно вилучити норми, які прямо чи опосередковано допускають вчинення насильства над людиною, зокрема пропонується виключити трудову повинність з переліку заходів, які застосовуються в період дії воєнного стану.

Література :

1. Пятаха Н. Загальна трудова повинність в Українській РСР в 1919-1920рр.: історіографічний огляд, ВПЦ «Київський університет», 2011, С.32-34.
2. Кузніченко С.О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану в СРСР під час Великої вітчизняної війни. Актуальні проблеми історико-правової науки. 2014, С.172-180.
3. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемпученко, К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 :768 с.
4. Замфірова Т.А. Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану. Підприємництво, господарство і право. №4/2017. С.77-80.
5. Процевський О.І. Заборона примусової праці як складова принципу свободи праці.: О.І. Процевський. Вибрані твори /упоряд.: В.О. Процевський, Р.І. Шабанов, О.О. Коваленко., Харків, 2018. 260с. (С.97-111).
6. Жукова Є.О. Вектори оптимізації ефективності адміністративно-правового забезпечення публічного адміністрування: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) /упоряд.: М.Ковалів, М. Гаврильців , Н.Лешіп. Львів, ЛьвДУВС, 2022. С. 89-91.

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Лавроненко А.В., аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Після повномасштабного вторгнення військ РФ на територію суверенної незалежної України, наша держава опинилася в ситуації, в якій треба було як найшвидше доукомплектувати Збройні Сили та дати відсіч агресору. Одним із способів протистояння діям агресора є наявність організованої, навченої, озброєної армії або інших офіційно оформлених та зареєстрованих військових формувань. Збройні Сили України є неодмінним та важливим елементом механізму держави, що вбирає у себе як ознаки апарату держави, так і ознаки допоміжного апарату.

З 2014 року значного реформування зазнали не тільки військові правоохоронні але й положення кримінального законодавства у частині притягнення до відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень. З внесенням відповідних змін до законодавства і виникла нагальна потреба у комплексному фаховому дослідженні проблем, що